

hettél a közös munkából megszülető új kezdeményezésekben.

Nem felejtjük és köszönjük a közös munkához adott személyes hozzájárulásodat, annak súlyát. Elszántságodat, meggyőződésedet, bölcs tapasztalatodat. Természetes tudásodat emberekről, társadalomról. Mindenek fölött karizmatikus egyéniségedet és a barátságba vetett megingathatatlan hitedet.

Drága Barátunk, sokat köszönhetünk éleslátásodnak, a megoldásra váró problémákról felrajzolt igaz helyzetképeknek és pontos elemzéseidnek.

Vitathatatlan, hogy legfőbb mozgatóerőd a barátság volt. Visszaemlékezve közös munkánk eltelt éveire, mindannyian úgy gondoljuk, hogy céljaid megvalósításához mindig elkötelezett barátokkal voltál körülvéve, ahogyan Te is elkötelezett voltál irántuk/irántunk.

Értük/értünk olyan harcokba bocsátkoztál, amelyek bizony nem voltak előre megnyerve.

A barátság ajándék. S Te minden embert teljes nagyságában és teljes emberi mivoltában láttál.

Tudtad, ki a barát.

A kihívásokra adott válaszokban azokat gyűjtöted magad köré, számodra a legfontosabb az volt, kiben van meg az emberi méltóság, az emberi felülemelkedés. Neked a népművelés az az „élesztő” erő volt, amelynek segítségével az általad elképzelt ideál elérhető. Ezért kellett, hogy találkozzunk, együtt küzdjünk, és barátokká váljunk.

Drága Barátunk!

Az elkötelezettséged és az egész lényed által sugárzott barátság nevében folytatjuk a megkezdett közös munkát a méltóság, a szabadság és a türelem jegyében, amely maga volt az egész életed.

Utoljára pedig, el kell Neked mondanunk, hogy csodálatos barát voltál, és nagyon hiányzol mindnyájunknak.

Szerbusz barát!

Vattai Dénes

(Fordította franciáról magyarra:
Szöllösi Eszter.)

A közösségépítész halálára

Frissen érkezett, s érintett a gyász hír: Beke Pál 2009. november 5-én, életének 66. évében elhunyt.

Hozzászoktam a halálesetekhez. Mielőtt beléphettem a felsőoktatás kapuján, voltam kórházi segédmunkás is, vittem beteget, halottat. Később sokat tanultam Polcz Alaine élet- s gyász-művéből, lelkész barátaitól, Tarzusi Páltól és Mesterétől (lásd: halál az élet természetes része). Természetem meg idegenkedik az érzelmek kitakarásaitól, így hát azt hittem, rezzenéstelenül, benső gyásszal fogom ezt is fogadni, ahogy a kevéssel korábban elment Kelner Gitta s más barátaink halálhírét vettem eszméletembe, gyászomba.

Pali (Paja) elmenetelével nem így vagyok. Lehunyt szemmel, némán ülök és vetítem egyre a képeket közös álmaink, eszméink napjaiból, utazásainkból, életünkéből. Nem tudok napirendre térni elmenetelével súlyosbított gondolatainkban. Alább – személyes rekviemként mondom sírja fölött azokat a szavakat, amelyeket pár éve, hatvanadik

születésnapjára írtam. Ezzel az újraírt, rövidített emlékezéssel tisztelgek a magyar közművelődés, közösségszervezés erős, bölcs embere előtt. Képeket illeszték egymás mellé. Valódi élet-képek.

1/ Egy különös kép a kapuról

Van egy archív, fakó fényképfelvétel. Három ember látható egy kapuban. *Beke Pali mellett Jóska, Iván.* A nyolcvanas évek elején kaptam lencsevégre őket. Három ember, három merőben különböző személyiség, világkép, stílus. Hátuk mögött ajtó. Egyetlenegy. De az közös. A Corvin téri „műintézet” kapuja, sok hamvába holt mozzanatom, és sok észrevétlenül is sikerre vergődött cselekvő tett, eredményt hozó gondolat díszlete, ki- és áteresztő szűk bejárata (kijárata).

Az 1970-es, 1980-as évek magyar közművelődésének, közösségszervezésének indulása ehhez a kapuhoz köthető. S a három emberről összehasonlító elemzést lehetne/kellene írni komparatív tudományos dolgozatban. Megérné. Működésük (s

együtt-nem-működésük) története rengeteg gondot, gondolatot, ellentmondást és hiányt világítana meg. Most kellene erre idő. *Idő, amíg van.* Az akkori idő ott van a képen, de már képtelenül, alig érhetően. A közös idő látható – melyről óhatatlanul az a kérdés tolul az eszünkbe: hogyan éltek az idővel? Kihasználták? Mire használták? Mit műveltek, mit alkottak benne? Mit hoztak össze együtt, s mi az, amiben széttartottak? Egyesítették, vagy szétszórták erejüket? Akármiért is, hogyan volt? Mindhárom ember erősen kötődött a *népműveléshez*. Vagyis a *közművelődéshez*. Ami persze nem más mint *szabadművelődés*. Sőt, kegyelmi időben – *közösségszervezés*. Szavak, fogalmak kultúrpolitikai álarcosbálja nem zavarta egyiket sem. Abban a kultúrpolitikai koszban, névkáoszban (lásd még Kodály híres cikkét, korábról: „Szóval ’kultúr’?”), amikor egy igaz forradalmat muszáj volt „ellen”-forradalomnak nevezni, a kultúrpolitika meg „*hattyúnyakú görényként*” szaglott, működött, ahogy Illyés „becézte” ironikus undorral.

A hajdani Népművelési Intézet három tisztségviselőjének életében meghatározó élmény volt 1956 forradalma. A szociáldemokrata Kovalcsik úgy megrendült, hogy visszadobta a pártkönyvét, a forradalomhoz baloldról vonzó Vitézyt kirúgták a minisztériumból. A fiatal, eszmélkedő Beke Pál tizenhárom évesen élte át a traumát, egy – az utcán, szeme előtt – lelőtt, halott öregasszonyt látva, s a magánál csak pár évvel idősebb srácokat, szabadságharcosokat nézve. Pali egy életrevaló tartalékot merített a szabadságélményből, közösségélményből. Beke Pali nem kesergett, nem igazodott, nem taktikázott. Lélekben ellenállt. Súlyos szavakat és csöndekert tudott teremteni. A gonoszoknak, árulóknak, besúgóknak tudta a nevét, gyengéit. Félelmetlen arccal ajánlotta nekik: na, köpjünk egymás szemébe! Ha mered, ha tudod... A jellemtelen árulóknak, a piti karrieristáknak is megadta a védekezés esélyét. Tudta – ezek súlytalanok. Gyűrött pulóverjével, lezseren pőfékelő jovialitásával szemben a hatalom nem tudott „intézkedni”.

Paja nem szokott le a szembenézésekről. Sajnos, a dohányzásról sem. Füstben viszont őt sem látták sokan tisztán. Pedig gondolatai világosak voltak – vidéki közösségszolgáltatók és képzett francia szakemberek előtt egyaránt. A Corvin téri kapun át Beke Pál behozta az élet hordalékait, a népművelők lenézett gondját, a cselekvő agyú kisemberek hiányain álmodott terveket. Abból a kapuból Beke Pali léptei másfelé vezettek, mint amerre illett volna menni akkoriban. Lassan ment. Általában megérkezett, ahová menni akart. Hívták, várták.

2/ *Balatonalmádi álmok: reformpedagógiai, szabadművelődési tervek*

Egy másik pillanatkép. 1975-ben, az ekkor már több helyen elindult nevelési kísérletünk pedagógusainak szerveztünk továbbképzéseket Balatonalmádiban. Kísérletező kollégáink persze nemcsak iskolában, de azon kívül, az úgynevezett népművelésben is dolgoztak, így természetes volt, hogy Beke urat is invitáltuk tanácskozássunkra. Pali akkoriban kapott állást a Népművelési Intézetben. Közös megbeszéléseinken nem-formális és nem-hivatali értekezlet zajlott, hanem végig az életből indultuk ki, a közös elvek közös cselekvésé alakítása volt a feladat. Pedagógiai munkánk furcsa szépségéből valami jót Pali is észrevehetett, mert később – egy kollégája szerint az almádi tanácskozásaink modelljére építve – így szervezte meg saját közösségfejlesztő csapatmunkáit. Almádiban jókedv volt, vagány optimizmus, az értelmes tettek mámora. Mindenben valami közöset, integrálható kerestünk. Az egységkeresésben nemcsak a pedagógiai megújulás kulcsa volt fontos, hanem az élet közösségi beágyazottsága is. Evidens volt, hogy a pedagógia álmodott reformja összefügg a közművelődés reformjával. Reméltük, hogy ez fej-fej melletti cselekvéssel megvalósítható lesz. Pál úr hátradólt a székében, s a harapnivaló jó balatoni levegőbe időnként bele lehelt meditatáló füstjét. Figyelt, jegyzetelt (a gyufásdobozára). Terveink valósíthatónak tűntek. Aztán az élet másként alakult... (Talán, mert elveszett a gyufásdoboz.)

3/ *Hoffmann kunyhó, a Pilisben*

Ez már egy későbbi pillanat. A XX. század legnagyobb élő magyar építészé akkor már Beke Pállal együtt dolgozott. Makovecz Kossuth-díján örvendő egyik írásban ezt tudtam később elmondani Pali kapcsán:

– „Makoveczet a 70-es évek közepén ismertem meg, nem-építész környezetben (...) népművelők, kutatók, közösség- és önművelő reformálók között. Beke Pál és kis csapata éppen azon fáradozott, hogy a sztálinista „kultúrístállókból” hogyan lehetne emberszabású önművelő házakat varázsolni. Azt hiszem, akkor váltott léptéket fejlesztő munkájuk, amikor bekapcsolták Makoveczet, az építészeknek éppen nem kívánatos energiaforrást. Vele közösen kitalálták, majd megépítették a faluházakat. (...) *Szól ez a díj (a Kossuth-díj) Beke Pálnak is, aki különben is „felbújtó” az ügyben. Nem építész. „Csak” népművelő. Vagyis közösségépítész.*”

Most is így látom. Abban a csodában, hogy az akkori, építészetből kiközösített, benső emigráció-

ba, majd a Pilisi Parkerdő Vállalathoz vonult morgó tervezőből (Makoveczból) az lett, aki lett, abban Bekének letagadhatatlanul óriási része volt. Rávezették a nyomra a nemes vadászkutját... Teret adtak Makovecznek, aki persze alkotó feszültséggel töltötte fel a nomád népművelő „robinhood”-ok kicsi, de bátor csapatát. A pilisi kunyhó is az ő ötlete volt. Nos, itt lehetett látni, miként dolgozik Beke Pál. A kikapcsoló helyszín, s a bekapcsoló közvetlenség hatékony tréninget eredményezett. Az okos pszichológusok ma ezt neveznek „csopordinamikát hasznosító problémamegoldásnak”. Emlékeimben látom függőágyban ringatózni Varga Tamást, Beke Pál akkori legközvetlenebb segítő munkatársát, hallom Varga Tamás dinamikus, lelkesítő párját, Vercseg Ilikát, s látom Palit, aki komótosan, mindenkit meghallgatva, hömpölygeti az ötletek hullámain. (Ott jöttem rá, hogy Beke egyik állandó díszítő jelzője, epiteton ornánsa lehetne az őt olyan jól jellemző szólás: „lassú víz – partot mos”).

4/ „Tematikus anyagok” erőterében (a szétterülő küldetés) Ezért az időpillanattól vagyok talán a leghálásabb Beke Palinak. Emlékezetem szerint 1981-ben hívták össze a legkülönbözőbb pályázatokon kitűnt alkotókat, a kreatív, gondolkodó, potens, termékeny embereket. Ez volt a művelődési háznak felkínált „tematikus anyag” program. Jó fedőnév volt: a semleges, szürke „anyag” címszó mögé elrejtette, elbújtatta a világító lelket, szellemiséget. A spiritualitás a meghívottak személyiségében volt jelen. Amikor gyanútlanul beléptem Bekék intézeti nagytermébe, már ott ült félkörben tucatnyi fénylő szemű férfi és nő. Mindnyájan elmondták mániáikat, azokat a tevékenység-formákat, technikákat, feladatokat, ötleteket, amelyekről a hazai közművelődés újraélesztését remélték. (Utólag visszatekintve, ezen a virtuális emlékképen Pali arca nem is látszik, csak a nagyszerű vendége. A kezdeményező házigazda szinte eltűnt a háttérben). De felszíkrazták a résztvevők: az építészek, szöveők, fotósok, belsőépítészek, tárgyformálók, zenészek. Köztük Makovecz Imre, Csete György, Fekete György, Csókos Varga Györgyi, Zelnik József, Kékes Tóbiás, Borbély Jolán. Elmondhatatlan, mennyi szakmai, emberi ajándékot adtak át az ott megismert emberek. Ennek a találkozásnak a következménye lett a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnázium és Szakközépiskola pedagógiai reformja, amelybe meghívott az új igazgató, Fekete György. A merészen európainak, modernnek, magyarnak álmódott szakmai megújítást pár év múlva a politikai hatalom brutális módon sepegte le.

Annak a találkozásnak köszönhetően több mély barátság született a Beke-csapatban. A szakmai ismerkedésből megismerés lett, elfogadás és alkotó együttműködés lett. Beke Pál látszólag semmit sem tett ezért. „Csak” összehívott bennünket. A szikra végigfutott a gyújtózsínóron, s a gondolat fénye szerteszt röpült. A „tematikák” messze túlléptek a materián. Hívtak – jöttünk. Küldtek – s mentünk azzal a szinte kimondhatatlan érzéssel, miszerint másoknak némi jót közvetítünk. Esendő szóval ezt hívják alkotásnak.

5/ A megtalált méltóság

A szolidaritás hosszú távon is jellemezte Beke Pált. Igényes vágyai emelték magas belső-terű épületté a faluházakat, hogy az évszázadokon át lehajtott fejű belépésre szoktatott kisemberek végre emelt fejjel léphessenek ama közösségi házba, melyet sajátjuknak mondhatnak immár. Beke, s Makovecz emlékeztek arra az antropológiai állításra, miszerint az ember felegyenesedett gerincű lény. S tervezni csak az tud, akiben gerinces az álom, élő és lélegző az emlékezet.

Beke – erdélyi őseinek hagyományát idézte azzal, akire, s ahogyan emlékezett.

Méltósággal tudta felköszönten a elfelejtetteket. Az idősödő Kovalcsik József ünnepét is megszervezte. Jelet adott: működik az emlékezet, van szolidaritás. Kovalcsik, az idős, beteg kolléga Bekének nemcsak elődje volt a megújuló népművelésben, hanem korábbi segítőtje és elemzője is. S amikor egy kerek évszám alkalmat teremtett arra, hogy a „nép művelői” jóvátegyék az idős kollégával megesett sok méltánytalanságot, Beke Pál kész volt lélekkel tisztelő, ízléses, szép ünnepet rendezni. Derűbe mártott emlékekkel, köszönetmondással, komoly felolvasásokkal, régi sorstársak együvé hívásával, pogácsával, borral – ahogy azt régóta csinálták Nagyalambfalvától Magyarán-dorig sok helyütt. Oly korban, mikor több hajdani munkatárs már kezdte egymást nem-megismerni az utcán, akkor Beke mert nem-felejtő, emlékező tisztesség-estet rendezni idős kollégájának, a „Kultúra csarnokai” szerzőjének. Párásan csillogtak a szemek. Kovalcsik József művelődéstörténész lelki elégtételt kapott. És szeretetet, ami nélkül nincs sem történelem, sem művelődés. Illett Bekére a kötetének címe: *méltóságkereső*. Utólag most már kicsit módosítanám. Így: *méltóságteremtő*.

6/ Építkezni, újra, a romokon

Előterprogram. Tető az együttlét fölött. Közösségi terek közös kihasználása. Gyönyörű kísérletek,

SZÍN

megindult fejlesztések. A mozgalom elindult és elindított. Országos folytatással lehetett volna tenni. Sorsokat, településeket épített volna újjá, de egyúttal többeknek sokaknak sértette a napi érdekét is. A hatalom nem Beke Pált támogatta. Nem ő tehet róla, ha nem „jött össze” a sok részből a nagy egész. Pedig a részletekben látható volt az arány és a mérték is. A folytatás vagy annak elmaradása csak kortársakon kérhető számon. A kezdeményező megtette a magáét. S a jó fa jó ültetése jó gyümölcsöt terem. Beke Pál megtalálta a maga kert-Magyarországot, közösségét, helyét. Ismerjük a kertrombolókat is, akik „önként s kéjjel” akadályozták az életmű teljesség válását. Nem övék az idő. Öröm, hogy ismerjük azokat is, akik segítők, társak és folytatatók, társak voltak...

Pár éve egy dokumentumkötet összeállítására ösztönöztem Beke Pált. Az volt a gond, hogy az általa elindított szemlélet igen sok háttér-írása, gondolata, képe munka közben elsikkadt, ma már nem ismert. A jelen kaotikus helyzetben sokan nem is tudják, mekkora energiák működtek Magyarországon a rendszerváltás előtt a közösségi művelődés felnövekedéséért. Pedig hatalmas erők mozdultak meg a 70-es, 80-as években, büszkék lehetünk rá. Az egyik dokumentumkötet bemutató megvolt. A házigazda Koncz Gáborral körülnézve az ünnepi teremben szomorúan láttuk: szinte üres térben mutattuk be a „közösségi művelődés” korai emlékeit. Nem értettük – mi ez? Mi történt? Balesetezett a hazai közművelődés, s míg ott szobrozunk a traumatológia intenzív szobája előtt, a betegsége-

ügyiek azt jeleznék, hogy beállt volna a közösségi művelődés halála? De hát hisszük, látjuk, hogy életben van. Talán haza kellene vinnünk a sérültet! Haza, hazajutni végül – ahogy Pilinszky is leírta. Pusztuló falvak, iskolátlanított települések; elkótyavetyélt művelődési házak, megvont támogatású szakkörök, feloszlott közösségek, depressziós, kiegészített értelmiségi, globalizált piaccal agymosott, jobb-sorsra érdemes fiatalok vegetálását kell néznünk továbbra is? Hazatérni az tud, akinek van otthona. Hova térjen az elkergetett, lezüllesztett közművelődés, ha az otthonából pénzintézet, kasszinó, pláza, autószalón lett?

Megkérdelhetjük magunktól az Illés zene régi kérdésével, hogy *Miért hagytuk, hogy így legyen?* De az értelmetlen önkínzás helyett ma már tudjuk, ki miért felelős, ki, mit tett, ki, mit szabott. A tetteseket most már számon kell kérni. Beke Pálék a közösségben találták meg a romokon is építkezni képes erőt. Van, lehet reményünk, mert vannak közösségek. Az erodálódás, lepusztultság mellett az is látható, mi minden született a közösségfejlesztés újraindulása óta. Civil egyesületek, hitéleti csoportok, a fiatalok, idősek önszerveződő, összevevődő saját körei, a családsegítők, nagycsaládosok, a továbbtanulók, az öreggondozók és a határontúliakat áldozattal segítők *reményt* keltenek. Beke Pál barátainak, munkatársainak, van miért egyenes gerinccel közlekedni. Tönkretett ünnepeink, gonoszul szított, s ránkuszított konfliktusok után szeretnénk hinni, hogy most ad a sorsunk – ültetéshez, születéshez, építéshez békét is. Békét. Új Bekét.

Deme Tamás